

ДЕ НАРОДИВСЯ МАКСИМ ЗАЛІЗНЯК?

Де Залізник, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко, важко! Кат панує,
А їх не згадають
(Т.Шевченко, „Гайдамаки“)

19 травня 1768 р. розпочався останній національно-визвольний збройний виступ українців під проводом запорозького козацтва — Колішчина. Щоб зрозуміти, чим було викликане повстання, нагадаємо реалії того часу.

Друга половина XVIII ст. характерна для Правобережного порубіжжя закінченням термінів „слобід“, та встановленням кріпосної залежності. Покоління, яке виросло на вільній землі, ставало кабально залежним від польської шляхти та „крулівського“ старости. Крім економічних утисків важливим фактором створення вибухонебезпечної ситуації в регіоні була віронетерпимість польської шляхти, яка перебувала під впливом середньовічних поглядів на вбивство неправдивого, де позбавлення життя іновірця не вважалося гріхом. Дії барських конфедератів стали останньою краплею, що переповнила душу безправного українського послоплого люду.

Хто ж насмілювався виступити проти Речі Посполитої, хто зміг очолити війну проти цілого державно-шляхетського апарату? На це зважився справжній син України, нешадний борець за українську державність, герой останньої козацької гетьман Правобережної України — Максим Залізник.

Як для громадськості, так і для науковців питання місця народження Максима Залізняка лишається остаточно нез'ясованим. Протягом останніх десятиліть Радянської влади в історіографії та громадській думці переважало, що батьківщиною Залізняка є с. Медведівка. Цьому сприяла інформація в „Історії міст і сіл“ та зазначення в радянському шкільному підручнику з історії України.

З формальним становленням Української державності на загальнодержавному ейфоричному настрої з особ-

ливою актуальністю постало питання вшанування пам'яті Максима на його батьківщині. Саме тоді, на початку 1990-х рр., особливо загострилося питання про місце народження Гетьмана Максима Залізняка.

І тут виявилось, що, на думку значної частини істориків, Максим народився не в с. Медведівка. Такі дослідники, як А.О.Скальковський, В.А.Голобуцький та П.Соса, вважають батьківщиною Залізняка с.Івківці.

Ось що пише про місце народження Максима Залізняка першодослідник архівів Запорозької Січі А.О.Скальковський: „отаман же куреня Тимошівського засвідчив, що у війську був запорожець Максим Залізник, син жонатого запорожця родом із польського села Івківці; близько 1757 року прибув він на Січ і був прийнятий до товариства вищезгаданого куреня. Спершу був молодиком по різних зимниках, опісля у команді гармашів (артилеристом). Часто пропадав безвісти, і тоді всі були впевнені, що він „ходив у піхоту“, тобто гайдамачив у Польщі. Говорили також, що він мешкав послушником у Межигірським монастирі, а найчастіше ховався в лісах коло Лебединського та Мотронин-

ського монастирів. Тут він, за переказами запорожців, отримав благословення від лебединського архимандрита на винищення поляків та євреїв. 1762 року нивав аргатом на дніпровських рибальнях або шинкував (продавав горілку) в Очакові. Коли пішов у Польщу і як зібрав ватагу? Цього ні в курені, ні в Коші ніхто не знав...

Чим же викликані розбіжності у поглядах поважних вчених? Чому ми не маємо єдності у визначенні місця народження М.Залізняка? Розглянемо наявну джерельну базу. В науковому

обігу перебувають два писемних джерела інформації про ранній період життя Максима: протокол допиту Залізняка після його арешту в Каргопольському карабінерному полку та рапорт отамана Тимошівського куреня Василя Коржа. Лише на основі цих двох документів ми можемо судити про батьківщину героя. Нині оригінали цих документів зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві. Рапорт отамана Тимошівського куреня Василя Коржа вперше опубліковано В.А.Голобуцьким в праці „Максим Железняк“ 1960-го року в Москві. В зв'язку з тим, що наведена праця В.А.Голобуцького вже стала раритетом (її немає навіть в Національній бібліотеці ім.В.І.Вернадського) вважаємо за потрібне, в черговий раз перевіривши його наявність в фондах ЦДАК України, опублікувати текст рапорту отамана Тимошівського куреня.

Рапорт отамана Тимошівського куреня про Максима Залізняка від 2-го липня 1768р.:

„Счислясь при курене Тимошевском, родился Польской области: (тобто на Правобережній Україні — авт.) села Івковец, Максим Жализняк с приходу своего

годов с пять находилась на Заработках в услужении, а в 762 году, как отсель отлучился, проживал аргатуя (на заработках за межами Запоріжжя) в Очакове, отколь всяким Промыслом бадался (займався). По бытности ж в 762 году, подпушкарим, как з Сечи отлучился, находилсь по низу между козаками (тобто, промышлял на рибних промыслах в дельті Дніпра), потом в турецком городе Очакове находилсь в шинковом промысле, где будучи обходился ли честно или нет — за отдаленностью не знаем...“

Інший документ, протокол допиту Максима Залізняка в Каргопольському карабінерному полку від 26 липня 1768 р. опубліковано в збірнику документів „Гайдамацький рух на Україні в XVIIIст.“ 1768 року іюня 26 дня между пойманными при местечке У[мани] запорожскими казаками называемой полковник Железняк допра[шиван], на допросе показал следующее:

Вопросы: Как тебя зовут, чей сын и празванием, какой веры и с какого звания, где жительство имеишь?

Ответы: Зовут меня Максимом Иевлев сын, Железняк, веры греческого исповедания из мужиков, жительство прежде имел я польской области Чегиринской губернии в местечке Медведевке, а потом, по смерти отца, пошел в Запорозскую Сечь тому уже назад пятнадцать лет, а из оной же области в монастыре Мотроневском, в который я пришел прошлого году в ноябре месяце“

На думку П.Мірчука, для більшості дослідників непереконливою щодо достовірності є інформація, записана російськими слідчими в зізнаннях самого Залізняка. Немає сумніву, що М.Залізник намагався, як і загал інших полонених, подавати російським слідчим неправдиві дані про своє народження і про своє минуле. Максим розумів, що в разі потрапляння протоколу до рук поляків, жоден його родич не залишиться се-

ред живих.

Цікаво, що в працях частини дослідників Колішчини простежується поєднання інформації з двох документів без згадки про с. Івківці на зразок: „Керівник Колішчини — гайдамацького повстання 1768 року — народився у містечку Медведівка на Черкащині. По смерті батька 13-річним хлопцем пішов на Запоріжжя, де був приписаний до Тимошівського куреня. Працював на рибних промыслах на Дніпрі. Деякий час наймитував в Очакові“. Незрозуміло, з якої причини частина інформації з рапорту курінного отамана постійно визнається, а інша свідомо залишається поза увагою.

На нашу думку, проблема дослідження місця народження М.Залізняка має базуватися лише на наявних офіційних архівних документах, якими є рапорт отамана Тимошівського куреня про Максима Залізняка від 2-го липня 1768 р. та протокол допиту М.Залізняка в Каргопольському карабінерному полку від 26 липня 1768 р. Саме на підставі цих документів ми можемо утверджувати, що місцем народження М.Залізняка є с.Івківці Чигиринського району, хоча з часом, можливо, він „жительство имел“ в містечку Медведівка.

Слід об'єктивно й неупереджено розглянути поставлену проблему й віддати належну шану місцю народження людини, котра востаннє в історії Українського козацтва стала на захист „вольностей козацьких і віри грецької“. У зв'язку з цим, очевидно, доцільно було б переглянути екскурсійні маршрути державного історико-культурного заповідника „Чигирин“, і приділити належну увагу занедбаному й забутому пам'ятникові Максима Залізняка на його батьківщині, у селі Івківці.

Назар ЛАВРІНЕНКО,
асистент кафедри історії України
Національного університету імені Б.Хмельницького